

TRANSFORMACIJA I SUVREMENI RAZVOJ OPĆINE DUGOPOLJE

VENI MARINKOVIĆ I SLAVEN KLIČEK

Od nekadašnjeg tipičnog sela Dalmatinske zagore, karakteriziranog tradicionalnom orijentacijom na poljoprivredu, Dugopolje je temeljem društveno-gospodarskog razvoja postalo primjer uspješne preobrazbe u inovativnu gospodarsko-poslovnu zonu. Imajući u vidu značajan udio ruralnih područja Republike Hrvatske te prevladavajuće negativne razvojne pokazatelje ruralnih područja, Općina Dugopolje predstavlja važan element u razumijevanju ruralno-urbane stvarnosti pružajući nam vlastiti primjer nadilaženja tradicionalnih razvojnih okvira ruralnih prostora. U ovom radu izneseni su izabrani faktori transformacije istraživane Općine, zatim demografski, fizionomski, funkcionalni i socioekonomski pokazatelji transformacije te važnost i utjecaj razvojne politike Općine Dugopolje.

UVOD

Suvremeni razvoj Općine Dugopolje započinje promjenom teritorijalno-administrativnog ustroja 1997. godine. Na temelju Zakona o područjima županija, gradova i općina iz 1992. raspadom bivše Općine Solin, osnovana je nova Općina Klis pa 1997. Općina Dugopolje u čiji sastav su ušla naselja Koprivno, Kotlenice, Liska i Dugopolje (Izvor: 6). Novo razdoblje općinske administrativne samostalnosti uvelo je Dugopolje u prostorno-razvojne tokove šireg područja. Javila se potreba za valorizacijom prostornih i gospodarskih prednosti koje su inicirale niz promjena na prostoru

same Općine. Blizina Splita i Solina jasno je odredila razvojnu usmjerenost Dugopolja. Smještaj u neposrednom zaleđu Splita je dalje poboljšan izgradnjom brze ceste Split-Klis-Sinj. Iznimno povoljan geoprometni položaj Općine na križištu državne ceste D1 Zagreb-Split i autoceste A1 Zagreb-Dubrovnik te u neposrednoj blizini prometnih pravaca usmjerenih prema Bosni i Hercegovini utjecao je na uključenje Dugopolja u gospodarske aktivnosti regionalnog značaja (PPUOD, 2004).

Od nekadašnjeg siromašnog sela u zaleđu Splita, pod utjecajem navedenih lokacijskih prednosti i suvremenih gospodarskih i društvenih promjena, Dugopolje počinju

karacterizirati pozitivni razvojni trendovi te postaje simbol uspješne transformacije ruralnog predjela u inovatorski projekt gospodarsko-poslovne orijentacije. O gospodarskoj važnosti transformacije govore novinski članci direktnih i pamtljivih naslova - „Autocesta donijela milijardu kuna u pustu Zagoru“, „Želite li da vam plaća bude triput veća? Preselite u Dugopolje!“, „Dugopolje – najrazvijenija hrvatska općina“. Kao iznimno važan faktor transformacije Općine Dugopolje izdvajamo prostorno-planersku inicijativu poduzetu u sklopu stvaranja gospodarske osnove, valorizaciju prometnog položaja te razvojnog usmjerenja na nove djelatnosti i načine privređivanja.

OSNOVNA OBILJEŽJA PROSTORA ISTRAŽIVANJA

Općina Dugopolje smještena je u Split-

sko-dalmatinskoj županiji na udaljenosti 12 km od Splita. Smještena je u tipičnom krajoliku Dalmatinske zagore na rubu prostoranog krškog polja, odvojenog od mora planinom Mosor, a čini prijelaz iz dinarskog planinskog dijela u primorski pojas (PPU-OD, 2004).

Na površini Općine od 63,46 km² nalaze se ukupno 4 naselja: Dugopolje, Koprivno, Kotlenice i Liska, u kojima je 2011. godine živjelo ukupno 3 465 stanovnika, te po kriteriju veličine Općina spada u srednje općine u RH. Glavna geomorfološka karakteristika Općine Dugopolje je krški reljef u kojem dominiraju vapnenački grebeni i udoline s plodnim zemljištem. Najviši i najznačajniji planinski greben je Mosor koji Općinu odvaja od primorja, a najznačajnija udolina je Dugopoljsko polje, koje čini središte Općine. Naselje Dugopolje smjestilo

Sl. 1. Dugopolje

se na sjevernoj strani Dugopoljskoga polja, južnu stranu doline zatvara Mosor, na istoku se polje uzdiže u uzvisinu Kotlenice, a na zapadu se proteže sve do naselja Koprivno (PPUOD, 2004). Područje Općine ima modificirani tip mediteranske klime. Prostor Općine je bezvodni kraj. Smještaj i oblik naselja u Općini Dugopolje posljedica su prirodnogeografskih osobitosti prostora i vrijednosti oskudnog poljoprivrednog zemljišta zbog čega su naselja formirana najčešće na prisojnim rubovima polja. Sva naselja Općine Dugopolje longitudinalnog su tipa. Raspoložive obradive površine su male, a parcele usitnjene, ali s dobrim klimatskim uvjetima za proizvodnju poljoprivrednih kultura. Najznačajnije poljodjelske površine na području Općine su: Dugopoljsko polje, Vučepolje, polje sa sjeverne strane naselja Liska te polje sa južne strane naselja Koprivno. Polja pripadaju tipu suhih polja jer njima ne protječu tokovi vode, a nema ni izvora. Tlo je antropogena crvenica koja je rezultat tisućljetne obrade zemljišta (PPUOD, 2004).

FAKTORI TRANSFORMACIJE PROMJENE TERITORIJALNO- ADMINISTRATIVNOG USTROJA

Promjenom političkog sustava 90-ih godina, u Hrvatskoj je uveden novi oblik političko-teritorijalne organizacije. Republika Hrvatska je podijeljena na 21 županiju i 556 lokalne jedinice (429 općina i 127 upravnih gradova). Za lokalne jedinice, površinom i brojem stanovnika znatno manjima od nekadašnjih općina, te zbog novih uvjeta tržišne ekonomije, to je značilo nemogućnost odlučivanja kakvu su imale stare općine, što se izravno odrazilo na prostorne strukture i procese (Toskić, Njegač, 2003).

Na temelju Zakona o područjima županija, gradova i općina, raspadom bivše Op-

ćine Solin, nastao je Grad Solin te općine Muć, Klis i Dugopolje. Novo razdoblje općinske administrativne samostalnosti uvelo je Dugopolje u razvojne tokove šireg područja čime je Općina postepeno afirmirala vlastite prostorne potencijale. Budući da je ključni čimbenik lokacije u novom političko-ekonomskom sustavu postao zakon tržišta, došlo je do postupne decentralizacije ekonomskih djelatnosti u druge centre, ne isključivo u bivše općinske centre, kao što je vidljivo na primjeru Dugopolja i bivše Općine Solin (Toskić, Njegač, 2003).

UTJECAJ SPLITA

Dugopolje, smješteno pokraj starog prometnog pravca koji je vodio iz unutrašnjosti prema obali putevima između Kozjaka i Mosora, koje su koristili Rimljani za opskrbu svojih legija kao i Francuzi za vrijeme francuske vladavine u Dalmaciji, čini neposredno zaleđe grada Splita. Sa Splitom je povezano već spomenutom brzom cestom Solin-Klis, čija je gradnja počela prije Domovinskog rata, a koja je u promet puštena 1999. godine. Udaljenost od svega 12 km do Splita i povoljne značajke geografskog i prometnog položaja utjecale su na dinamiku prostorno-razvojnih procesa (PPUOD, 2004).

Uz ostale društveno-gospodarske faktore šireg prostora i vremena, razvoj Splita, promatran kroz uznapredovale industrijalizacijske, urbanizacijske (posebice suburbanizacijske) i litoralizacijske mijene, je usmjerio dominantne socijalno-geografske procese na prostoru Općine i doveo do preobrazbe postojećih te stvaranja novih struktura. Konkretno, govori se o socioekonomskoj preobrazbi naselja vidljivoj u padu broja stanovnika u drugoj polovici 20. stoljeća, deagrarizaciji naselja Općine Dugopolje i promjeni dominantnih sektora dje-

latnosti stanovništva te pojavi migracijskih i cirkulacijskih tokova. Socioekonomska preobrazba je posebice bila intenzivna u Dalmaciji, kao odraz oskudice plodnog zemljišta i slabih mogućnosti stočarenja, stoga su naselja većeg dijela srednje Dalmacije dosegla viši stupanj socioekonomske preobrazbe. Naselja jače i naselja srednje socioekonomske preobrazbe posebice nalazimo u okolici Splita (Vresk, 1998).

Administrativno-upravne promjene su dodatno intenzivirale navedene procese. Do osamostaljenja Hrvatske dugopoljska naselja su bila sastavni dijelovi kliške, solinske te splitske općine. Kroz takve teritorijalne promjene, favoriziran je razvoj većih naselja općina, dok su ostala naselja relativno slabo razvijana (Izvor: 6). Rezultat vidimo u demografskoj i gospodarskoj koncentraciji u Splitu te deagrarizaciji i emigraciji okolnih naselja.

Na temelju iznesenih podataka vidljiv je utjecaj Splita u stvaranju urbano-ruralne podvojenosti. Općina Dugopolje ostaje splitskom periferijom; manje naselje u Zagori, odvojeno od gradskih djelatnosti, distancirano od razvojnih tokova i usmjereno na splitsku industriju (Izvor: 6).

Prekretnica počinje u 1990-ima. Osamostaljenjem Republike Hrvatske, utemeljenjem Općine te puštanjem u promet i valorizacijom brze ceste Solin-Klis započinje promjene u društveno-gospodarskom razvoju Dugopolja. Kao dodatna lokacijska prednost – otvorenje čvora Dugopolje na autocesti A1 – Split (i Dugopolje) je uključen u šire regionalne i nacionalne okvire. Realizirana je gospodarska zona Podi, temeljem povoljnog prometnog položaja i višestruko manjih cijena zemljišta od onih u Splitu. Učinjen je prijelaz prema funkcionalnom povezivanju sa Splitom, u kojem općina Du-

gopolje preuzima značajne skladišne, proizvodne i trgovačke djelatnosti (za razliku od dominantne stambene funkcije Dugopolja početkom 90-ih), zbog manjka slobodnog prostora i ograničenosti priobalja za razvoj prometnih i skladišnih funkcija. U tijeku je formiranje splitske gradske aglomeracije – valoriziranjem lokacijskih prednosti, Dugopolje stvara vlastitu ekonomsku osnovu komplementarnu sa splitskom osnovom, naspram razdoblja druge polovice 20. stoljeća i višedimenzionalne orijentacije na splitske gospodarske resurse, gdje kao primjer navodimo usmjerenost stanovništva Dugopolja na Split te cirkulaciju u Split. Kroz drugu polovicu 20. stoljeća stanovnici dugopoljskog kraja su većinom bili zaposlenici solinske i splitske brodograđevne te cementne industrije (PPUOD, 2004).

Prednosti prometnog položaja i smještaj u blizini Splita, koji je inicirao regionalni preraspored stanovništva, dnevnu pokretljivost stanovništva i socioekonomsku preobrazbu naselja, su glavni faktori koji su spriječili izrazitu depopulaciju i prijelaz Dugopolja u ruralnu periferiju, kao u mnogim drugim ruralnim područjima Hrvatske. Takav razvoj je rezultirao povoljnijim društveno-gospodarskim pokazateljima, prije svega minimalnim padom broja stanovnika na razini Općine (te promjene u broju stanova i kućanstava). Općenito blaži pad, u nekim slučajevim i porast stanovništva, karakterističan je za naselja duž prometne okosnice Split-Klis-Dicmo-Sinj u spomenutom razdoblju (Vresk, 1998).

GEOPROMETNI POLOŽAJ

Suvremeni razvoj prometnica i prometna valorizacija šireg prostora daju važno značenje Općini Dugopolje. Specifičan geoprometni položaj Općine prepoznat je i u državnim planskim dokumentima te određen

Sl. 2. Geoprometni položaj Općine Dugopolje
Izvor: Google Earth, 22.5.2012.

kao prioritet u realizaciji mreže državnih cesta na temelju kriterija Strategije prostornog uređenja Republike Hrvatske.

Glavni prometni pravac (do izgradnje autoceste) je bila državna cesta D1 Zagreb-Split. Na D1 nadovezuje se državne ceste D60 i D220 čime se ostvaruje veza teritorija Splitsko-dalmatinske županije i Bosne i Hercegovine. Prije osamostaljenja Republike Hrvatske navedeni pravci usmjereni prema Bosni i Hercegovini su bili izuzetno važni za prijevoz tereta iz zapadne Bosne prema jadranskim lukama. Državna cesta D62 Dugopolje-Metković predstavlja alternativni pravac Jadranskoj magistrali i autocesti A1 (PPUOD, 2004). Gradnja izuzetno važnog cestovnog pravca - brza cesta Solin-Klis, kao dio dionice brze ceste Split-Sinj – počela je prije Domovinskog rata (cesta Split-Sinj dovršena je 1960-ih), a pušten je u promet 1999. godine. Naglašava se pristupačnost u odnosu na Split i time skraćeno vrijeme i povećana udobnost putovanja (Nadilo, 2004). Autocesta A1 Zagreb-Dubrovnik predstavlja prometni pravac od ključne regionalne, nacionalne i internacionalne važnosti za općinu.

Prometni pravac A1 spada među najvažnije faktore zaslužne za uključenje Općine Dugopolje u prostorno-razvojne procese šireg područja. Otvorenje autoceste u Dugopolju je ostvareno 2007. godine (dionica autoceste Dugopolje-Šestanovac duga 37 km) što je uslijedilo nakon dvije godine izvođenja radova (Izvor: 3). Od ostalih oblika prometa ističemo željeznički promet, tj. staru uskotračnu željezničku prugu Split-Sinj, popularno nazvanu *Sinjska rera* (Bunijevac, 2004).

Navedeni oblici prometa čine izuzetno važne faktore u transformaciji i razvoju promatrane Općine. Društveno-gospodarski

razvoj i tehničko-prometna postignuća tokom 20. stoljeća su dovela do pojave novih prostornih procesa i struktura u Dugopolju.

Željeznička pruga, *Sinjska rera*, je dovršena 1903. godine, što je uslijedilo nakon izgradnje pruge između Splita i Siverića te Šibenika i Siverića. Novootkrivene zalihe željezne rude su pobudile nadu u oživljavanju šireg područja, tako i Dugopolja, pogođenog nestašicom hrane zbog slabih uroda i manjka plodnog zemljišta. Industrializacija i gospodarski razvoj koncentrirani u Splitu su produbili razlike između gradskih i ruralnih područja. Nepovoljne prilike su natjerale stanovnike dugopoljskog kraja na nadopunjavanje prihoda, osim poljoprivrednim djelatnostima, i fizičkim radom na željeznici. Kontinuirani društveno-gospodarski problemi su doveli do potrebe za napuštanjem dugopoljskih krajeva u potrazi za dodatnim приходima (Kužić, 2001). Stanovnici su putovali *rerom* u Split na rad u industrijskim pogonima, potom se vraćajući obrađivanju zemlje u dugopoljskim naseljima. Nagli razvoj industrije je inicirao i veći broj cirkulanata; nakon Drugog svjetskog rata povećan je broj vlakova koji su dnevno prometovali s dva na četiri do pet. Ubrzo se počelo pregovarati o ukidanju željeznice, što je i učinjeno 1962., zbog zastarjelosti pruge, dovršetka izgradnje ceste Split-Sinj i drugih razloga (Bunijevac, 2004). Geografski položaj Dugopolja je i 1960-ih pogodovao razvoju današnje Općine na način da je ukidanje jedne vrste prometa nadoknađeno uspostavom druge vrste. 1960-ih godina su nastavljena prostorna kretanja Dugopoljčana prema primorju, no u drugačijim uvjetima; privučeni boljim uvjetima rada, gradskim sadržajima te potisnuti slabom zaradom u poljoprivredi i propadanjem zagorskih sela, mnogi stanovnici Općine su

migrirali u obalna naselja. Konačne migracije, potom i depopulacija, su karakteristične za naselja Koprivno, Kotlenice i Liska. Zbog dobre prometne povezanosti s tvornicama u Splitu i okolici, gdje je većina stanovnika Dugopolja radila, Dugopolje se uspjelo održati između nepovoljnije razine prirodne promjene i emigracije, naspram izrazito negativnog demografskog stanja naselja Koprivno, Kotlenice i Liska. Dugopoljčani su većinom putovali na rad u primorska naselja autobusnim linijama, kasnije i osobnim automobilima, zbog čega i nije primijećen značajniji pad stanovništva na razini Općine. Opisani razvojni trendovi su nastavljeni tokom druge polovice 20. stoljeća; utemeljenjem Općine Dugopolje i izgradnjom brze ceste Solin-Klis (i dalje prema Sinju) dolazi do prekretnice u razvoju (Duvnjak, 2001). Počele su pripreme za uređenje nove gospodarsko-poslovne zone, temeljene na ideji valorizacije povoljnog geoprometnog položaja Općine, povoljnih cijena zemljišta i ograničenosti priobalja za razvoj prometnih i skladišnih djelatnosti. Započelo se s izradom urbanističke i tehničke planske dokumentacije 1997. godine; prvi radovi su počeli 1999. godine. Prvi objekt u novoformiranoj zoni izgradila je tvrtka *Leopold M*, a potom i tvrtke *Imak*, *Overseas Expressa*, *Grafopak* i druge (Nadilo, 2004). Danas je preko 90 investitora uložilo u razvoj 7 dugopoljskih gospodarskih zona, raspoređenih oko križanja brze ceste za Sinj i autoceste A1.

Sa znanjem kako je idejno rješenje autoceste doneseno i trasa utvrđena te da se planira jedno čvorište autoceste i državne ceste D1 upravo u Dugopolju, pristupilo se razradi potencijalne ideje gospodarskog oživljavanja naselja (Izvor: 2). Upravo je izgradnja i prolazak autoceste ključan doga-

đaj koji je Dugopolje učinio onakvim kakvo danas jest; projekt transformacije nekadašnjeg sela u današnju uspješnu gospodarsko-poslovnu zonu koja vlastiti napredak i transformaciju duguje promjeni prometnih i društveno-gospodarskih prilika te inovatorskoj prostorno-planerskoj inicijativi. Autocesta A1 je uključila Općinu Dugopolje u društveno-gospodarska i razvojna okruženja širih prostora, napuštajući tako tradicionalne okvire Dalmatinske zagore i splitskog zaleđa.

POKAZATELJI TRANSFORMACIJE DEMOGRAFSKE PROMJENE

Pod utjecajem faktora navedenih u prethodnim poglavljima, transformaciju iščitavamo iz osnovnih demografskih pokazatelja i trendova uočenih na prostoru Općine.

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine na prostoru Općine živi 3 465 stanovnika, od čega čak 85,77% (2 972 st.) u općinskom središtu. Već ovaj podatak dovoljno govori o neravnomjernom rasporedu stanovništva koje može predstavljati ograničenje u razvoju. Koprivno i Kotlenice su u povoljnijem položaju jer su smještene tako da gravitiraju Dugopolju, dok je naselje Liska odvojeno prirodnom barijerom, brdom Vukoš, od ostalih naselja.

Analiziramo li ukupno kretanje stanovništva Općine Dugopolje, možemo uočiti četiri razdoblja. Razdoblje od prvog popisa 1857. do 1931. bilježi kontinuirani rast broja stanovnika, na razini Općine te pojedinih naselja (čak i naselje Liska, iako grafički prikaz ukazuje na pad broja stanovnika u tom naselju, budući da se stanovništvo Liske u popisima 1857., 1869., 1921. i 1931. pridružilo stanovništvu naselja Kotlenice). U drugom razdoblju, 1948.-1961. god., dolazi do pro-

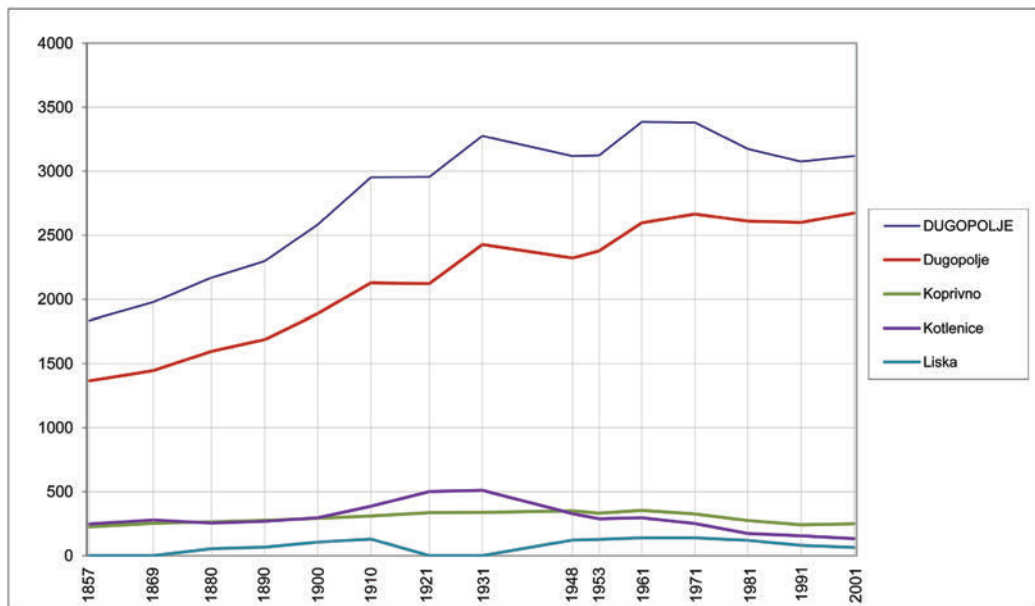
mjena u ukupnom kretanju broja stanovnika, iako Općina bilježi kontinuirani rast. Započinje stagnacija i pad broja stanovnika u naseljima Koprivnu, Kotlenici i Liski. U razdoblju 1961.-1991. god. uočljivo je smanjenje ukupnog broja stanovnika Općine. U tom razdoblju dolazi do izrazitog pada broja stanovnika u Koprivnu, Kotlenicama i Liski, dok je u Dugopolju tek neznatan porast broja stanovnika. Suvremeni demografski razvoj od 1991. godine obilježen je rastom broja stanovnika na razini Općine međutim javlja se proces polarizacije naseljenosti, kojim stanovništvo općinskog središta raste, dok ostala naselja gube stanovništvo.

„Sastav prema dobi (i spolu) jedan je od najvažnijih pokazatelja potencijalne živosti i biodinamike stanovništva nekog područja, a posebice je važan zbog svojih društvenih i gospodarskih implikacija“ (Nejašmić, 2005). Stanovništvo Općine Dugopolje pripada

prijelaznom tipu zrelog na staro stanovništvo, budući da udio dobne skupine 0-14 iznosi 21,4%, a skupine 65+ 13%. No promatranjem dobne strukture na razini naselja, uočavamo dvije skupine naselja. Prvoj pripada naselje Dugopolje s 23% mladog stanovništva (0-14), te 11,5% stanovništva u dobnoj skupini 65+. U ostalim naseljima Općine demografsko stanje je znatno nepovoljnije, udio mladih je znatno manji (Liska 4,7%, Koprivno 12 % te Kotlenice 17 %), a udio starijih od 65+ veći (Liska 19%, Kotlenice 26% te Koprivno 24%).

FIZIONOMSKA TRANSFORMACIJA PROSTORA

Fizionomska promjena prostora zasigurno je najočitiiji indikator cjelokupne transformacije koja se u proteklome desetljeću dogodila na prostoru Dugopolja. Nekadašnja tipična longitudinalna naselja Dalmatinske zagore, formirana na rubovima polja

Sl. 3. Kretanje broja stanovnika u Općini Dugopolje i naseljima općine 1857.-2001.

Izvor: Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001., <http://www.dzs.hr/>, DZS, Zagreb, 12.4.2012.

ili uz stare prometnice, danas se tek naziru među novosagrađenim gospodarskim i stambenim zonama. Primarna fizionomska transformacija prostora Općine proizlazi iz funkcionalnih promjena koje su se dogodile pod utjecajem gradnje autoceste, suvremenih socio-ekonomskih procesa, kao što su deagrarizacija stanovništva i zapošljavanje u tercijarnim djelatnostima, ali i demografskih procesa unutar Općine, prvenstveno rasta broja stanovnika Dugopolja te depopulacije ostalih triju naselja. Fizionomske promjene koje su najuočljivije u Općini su širenje i pojava novih građevinskih površina namijenjenih gradnji poslovnih i stambenih zona.

Površine za razvoj i uređenje naselja planirane su na cijelom prostoru Općine. Građevinska područja naselja prvobitno su utvrđena Odlukom o građevinskim područjima zagorskih naselja bivše Općine Solin. Naselje Dugopolje povećalo je površinu za razvoj naselja i to na način da se formiralo potpuno novo građevinsko područje, veličine 13 ha, uz prometnicu prema Sinju na kojem je već izgrađen čitav niz stambenih građevina. Također je dio građevinskog područja mješovite namjene na području Krč prenamijenjen u građevinsko područje naselja Dugopolje. U naseljima Koprivno, Kotlenice i Liska građevinska područja naselja su smanjena za 30,0 ha u odnosu na planirana (PPUOD, 2004).

Formiranje stambenih zona, kao strateški dio razvoja Dugopolja u modernu i urbanu sredinu, odvija se na 4 lokacije, s ukupno 204 građevinske čestice od 550 do 1200 m². To su stambene zone Podi i Drage unutar naselja Dugopolje, Kute u istočnom dijelu Dugopolja te stambena zona Koprivno u naselju Koprivno (Izvor: 6). Novi prostorno-planerski pothvati su obuhvatili i re-

konstrukciju te obnovu postojećih sadržaja (prometna, komunalna i druga infrastruktura) te izgradnju sportsko-rekreacijskih sadržaja (Ževrnja, 2001).

Formiranje gospodarskih zona zasigurno je najviše pridonijelo transformaciji cjelokupnog prostora Općine. S početnom idejom formiranja nove gospodarske zone u široj okolini Splita, krenulo se s izgradnjom gospodarskih zona Podi i Krč, površina približno 200 ha. Kasnije su izvedeni radovi za površinski manje gospodarske zone Bani i Aquapark (Izvor: 2). Danas na prostoru Općine postoji ukupno 7 gospodarskih zona: Podi, Krč, Podi Zapad, Bani, Bani Jug, Aquapark, Marinoprema (Izvor: 6).

Tipične krajobrazne karakteristike Općine čine naselja nastala uz rubove polja, kao što su Dugopolje i Liska. U Dugopolju je nekoliko stambenih objekata prešlo postojeću cestu i izgradilo se unutar polja. Ovi objekti predstavljaju eksces u prostoru jer time se vrijedne poljoprivredne površine bespotrebno prenamjenjuje u građevno područje kojeg ima u svim naseljima. Takvom gradnjom se mijenja fizionomija krajobraza, koja se očituje u nedirnutoj površini polja i nizu manjih stambenih objekata smještenih uz rub polja, koje se svojom dimenzijom uklapaju u krajolik te daju okvir i ton specifičnoj slici prostora (PPUOD, 2004).

FUNKCIONALNO RESTRUKTURIRANJE

Funkcija rada, kao jedna od osnovnih egzistencijalnih funkcija, ima najuočljiviji funkcionalno-prostorni vidljivi utjecaj. Tranzicija navedene funkcije od agrarno-proizvodne prema industriji te uslužnim djelatnostima, ostavlja za sobom promjene u strukturi naseljenosti te socio-ekonomskoj strukturi stanovništva.

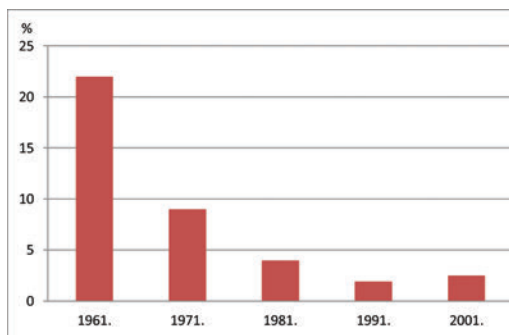
Prostorni odraz tendencije jačanja po-

lifunkcionalnosti Dugopolja vidljiv je kroz promjenu načina korištenja prostora i pojavu novih načina korištenja, tj. kroz izgradnju gospodarsko-poslovnih zona i integraciju u postojeće prostorne strukture. Promjena od nekadašnjeg isključivo agrarnog načina iskorištavanja zemljišta, do pojave današnjih gospodarskih zona koje sačinjava niz industrijskih, poslovnih, proizvodnih te uslužnih sadržaja, najviše su ostavile traga u fizionomiji Općine. Izgradnjom gospodarskih zona organiziran je veći broj novih funkcija, dotad atipičnih za pretežito ruralno Dugopolje. Dominantna poljoprivreda i pripadajući način valorizacije je nadopunjen, no ne i u potpunosti zamijenjen, novim načinima korištenja prostora.

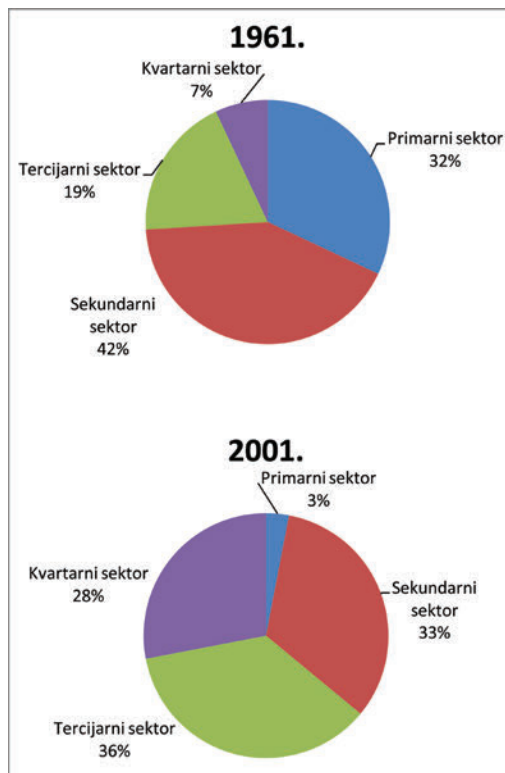
Prema Prostornom planu uređenja Općine Dugopolje i dalje će se nastojati ojačati polifunkcionalnost Općine. Planiran je daljnji razvoj skladišnih i trgovačkih djelatnosti, ekološki prihvatljivih pogona te raznih servisa. Podržan je primarni sektor, s naglaskom na tradicionalno poljodjelstvo (voćarstvo, vinogradarstvo i povrtlarstvo) (PPUOD, 2004).

SOCIO-EKONOMSKE PROMJENE

Društveno-gospodarska preobrazba Dugopolja u drugoj polovici 20. stoljeća očituje se u smanjenju relativnog značaja poljoprivrede i udjela poljoprivrednog stanovništva. Proces deagrarizacije, tj. napuštanje poljoprivrede kao djelatnosti i načina života, bio je najintezivniji u međupopisnom razdoblju 1961.-1971., u kojem se udio poljoprivrednog stanovništva spustio na manje od 10%. U tom razdoblju istodobno je došlo do snažnijeg razvoja nepoljoprivrednih djelatnosti, koje su bile locirane u gradovima, pa sukladno s time dolazi do prostorne pokretljivosti stanovništva, odnosno iseljavanja. Proces deagrarizacije nastavio se i u

Sl. 4. Promjena udjela poljoprivrednog stanovništva Dugopolja u drugoj polovici 20. st.
Izvor: Popisi stanovništva 1961., 1971., 1981., 1991. i 2001. godine, poljoprivredno stanovništvo

Sl. 5. Promjena socio-ekonomske strukture stanovništva Dugopolja

Izvor: Aktivno stanovništvo po djelatnosti, *Popis stanovništva 1961. i Popis stanovništva, kućanstva i stanova 31. ožujka 2001.: Zaposleni prema pretežitoj aktivnosti po položaju u zaposlenju, djelatnosti i spolu po gradovima/općinama*, <http://www.dzs.hr/>, DZS, Zagreb, 23.4.2012.

daljnja dva međupopisna razdoblja, u kojim je udio poljoprivrednog stanovništva pao na 1,9%, 1991. godine. Iako raste udio nepoljoprivrednih djelatnosti, poljoprivreda je i dalje ostala važna djelatnost stanovništva, kao dodatni izvor prihoda.

Promjena socio-ekonomske strukture stanovništva, odnosno udjela zaposlenih prema sektorima uočljiva je ako se promotri sastav za 1961. i 2001. godinu. Kao posljedica već spomenute deagrarizacije, najveće promjene dogodile su se unutar primarnog sektora, u kojem se udio zaposlenih smanjio desetorostruko. Iako se apsolutni broj zaposlenih u sekundarnom sektoru nije značajnije promijenio (kao primjer možemo navesti 75 zaposlenih stanovnika u građevinarstvu 1961., te 72 zaposlenih u istoj djelatnosti 2001.), udio zaposlenih u sekundarnom sektoru se smanjio za 9% zbog apsolutnog povećanja broja zaposlenih u terciarnom i kvartarnom sektoru. Ta povećanja udjela zaposlenih posljedica su uglavnom jačanja uslužnih djelatnosti i zaposlenosti u državnim službama. Unutar terciarnog sektora ističe se trgovina s 134 zaposlena (od ukupno 865 aktivnih stanovnika Dugopolja 2001.) te promet s 105 zaposlenih. Iz navedenih podataka vidljiva je funkcionalna usmjerenost Dugopolja na uslužne djelatnosti, posebice trgovinu i promet, kao posljedica društvenih i ekonomskih promjena te lokacijskih prednosti.

MODEL RAZVOJA

Uzevši u obzir razvojne faktore navedene i opisane u prethodnim poglavljima, jasne su prostorne i društveno-gospodarske prilike koje su djelovale i koje djeluju na području Općine Dugopolje. Geoprometni položaj na križanju više pravaca (inter)nacionalnog značaja i blizina drugog najvećeg

grada u Hrvatskoj su svakako prostorne prednosti promatrane Općine, no kroz povijest razvoja Općine bili su prisutni procesi koji su težili stvaranju negativne društveno-gospodarske slike Dugopolja. Deagrarizacija, pad broja stanovnika u određenim vremenskim razdobljima i određenim naseljima i migracije usmjerene pretežito u Split su nepogodni procesi koji su ugrožavali mogućnosti razvoja Općine. Identični procesi su se odvijali u brojnim drugim ruralnim područjima Republike Hrvatske kao posljedica urbanizacije i industrijalizacije u drugoj polovici 20. stoljeća te su doveli do stagnacije i propadanja brojnih naselja i općina izvan gradskih područja. Općina Dugopolje je razvojnom politikom izbjegla navedene prijetnje i valorizacijom prostornih struktura i procesa na području Općine odredila i usvojila tip uspješnog razvoja, naspram drugih ruralnih područja u bližoj i daljoj okolini. Takav razvoj je Dugopolju donio titulu najrazvijenije Općine u Hrvatskoj, određene na temelju studije Instituta za međunarodne odnose i korištenih podataka o dohotku po stanovniku, stopi nezaposlenosti, proračunskim приходima, udjelu obrazovanog stanovništva i kretanju stanovništva.

PROSTORNO-PLANERSKA INICIJATIVA

Uz sve navedene prostorne faktore, za transformaciju i suvremeni razvoj Općine Dugopolje bila je potrebna ljudska inicijativa. Uspjeh Dugopolja se temelji na viziji lokalnih čelnika kroz prepoznavanje važnosti geoprometnog položaja i njegove valorizacije u smjeru društveno-gospodarskog razvoja.

Projekt je djelo načelnika Općine Dugopolje Zlatka Ževrnje i splitskog arhitekta Srđana Šegvića, vlasnika tvrtke „Arching“ koja je izradila projektnu dokumentaciju.

Na temelju donesenog idejnog rješenja autoceste i utvrđene trase, tj. planovima prolaska autoceste Općinom Dugopolje, zamišljena je transformacija Općine koja bi privukla investitore u Dugopolje. Počelo se s izradom planske dokumentacije, a kao jedan od najvažnijih dokumenata navodimo *Studiju o utjecaju na okoliš*, budući da se područje dugopoljske općine nalazi unutar zaštitne sanitarne zone rijeke Jadra i Žrnovnica koje opskrbljuju Split vodom. Uskoro se pristupilo izradi i odabiru *Detaljnog plana uređenja prostora*, kojem su prethodili radovi na infrastrukturi. Detaljni planovi uređenja u Dugopolju, koje je izradila tvrtka „Arching“, su predviđali opskrbljenost svake poduzetničke parcele svim infrastrukturnim priključcima koji su dovedeni do njezine granice kao i rješavanje svih imovinsko-pravnih odnosa. Stoga je za svaku parcelu već gotova lokacijska dozvola, a investitori izravno traže građevinsku. Takvim planiranjem administracija je značajno ubrzana i uklonjene su prepreke vanjskim ulaganjima koje su na drugim primjerima sprječavale napredak i priljev sredstava (Nadilo, 2004). Uslijedili su *Detaljni planovi uređenja prostora*, i to za zone Podi, Krč, Bani, Bani-sjever i za stambeno naselje Kute, dok su u izradi *Urbanistički plan uređenja gospodarske zone Podi-zapad*, *Detaljni plan uređenja stambenog naselja Drage i naselja Koprivno* (PPUOD, 2004).

Utemeljena je poduzetnička zona koja je stranim ulagačima nudila zemljište po cijeni od 45 kn/m², dok danas ta cijena je narasla na 150 €/m² (Izvor: 12). Bez obzira na rast cijene, Općina nudi građevinsko zemljište niže u odnosu na tržišne standarde. Što se tiče imovinsko-pravnih odnosa, 80% zemljišta je preneseno na korisnike, dok je ostatak u vlasništvu Općine. Uz zaradu na

prodaji zemljišta, Dugopolje prikuplja prihode od poreza, komunalnih naknada i drugih nameta korisnicima koje zatim Općina ulaže za potrebe Dugopolja (Izvor: 10).

Uspostavom gospodarske zone, lokalna samouprava je stvorila temelje za vlastiti gospodarski razvoj. Time je osiguran niz prednosti za investitore kao i za cjelokupno stanovništvo (Izvor: 6). O trajnosti i stabilnosti razvoja govori podatak o povećanju broja zaposlenih u Dugopolju u razdoblju 2008.-2010. godine, dok je u Hrvatskoj u istom razdoblju 100.000 radnika izgubilo zaposlenje (Izvor: 12).

UTJECAJ DUGOPOLJA NA FORMIRANJE GOSPODARSKIH ZONA U RH

Razvoj Dugopolja je potvrđen na temelju više društveno-gospodarskih pokazatelja, stoga je privukao pažnju s aspekta razvojnog usmjerenja. U Dugopolje su dolazili predstavnici drugih gospodarskih zona; iz Stankovaca, Obrovca, Vukovara, Šestanovca, Muća (Nadilo, 2004). Srđan Šegvić, jedan od autora takozvanog „modela Dugopolje“, je dobio zadatak projektiranja novih poslovnih zona uz trasu autoceste A1, i to zone Bosiljevo i Stankovci. Sve navedene zone, po uzoru na Dugopolja, su planirane kao industrijsko-poslovne zone, zahvaljujući povoljnom prometnom ploščaju, uz autocestu A1 (Izvor: 4).

Na temelju društveno-gospodarskih uspjeha Dugopolja, može se definirati tip razvoja karakterističan za općinu i s velikom mogućnosti primjene u drugim (ruralnim) područjima Hrvatske. Važan aspekt moguće primjene, proizašao iz modela Dugopolje, čini potencijalna mogućnost rastećenja urbanih područja i komplementarnog funkcionalnog povezivanja s ruralnom okolicom, kroz procese suburbanizacije,

industrijalizacije i cirkulacije stanovništva. Osim pojedinim općinama i gradovima, takav pristup može donijeti koristi i na regionalnoj razini, čineći tako važan instrument regionalnog razvoja s osnovnim ciljem stabilnog i ujednačenog razvoja uz istodobno smanjivanje prostornih razlika.

NEGATIVNI ASPEKTI

Veliki broj investitora prisutnih u Dugopolju, koji su investirali radi širenja poslovanja i profita, na neki način mogu se smatrati prijetnjom. Privučeni financijskim uspjehom Dugopolja, postoji opasnost da pristup primijenjen u Dugopolju preraste u standard koji ne bi smatrao razvoj općine/naselja primarnim ciljem, već bi privlačenje investicija te kratkoročni planovi i projekti bez socijal-

ne, urbanističke i ekonomske održivosti postali primarni cilj (Izvor: 11).

Postoji i problem fizionomskog uklapanja novih projekata i gospodarske zone u postojeće strukture. Prisutan je urbano-ruralni kontrast vidljiv između novoizgrađene poslovne zone i postojećih građevina, pretežito manjih, seoskih kuća. U sadašnjim prostorno-planerskim pothvatima nije iskazana namjera smanjivanja navedenih kontrasta, već gradnja novih objekata. Planirana gradnja se odvija na vrijednim poljoprivrednim zemljištima, koja se prenamjenjuju u građevinska. Takvim planiranjem zapuštaju se tradicionalne djelatnosti i strukture i ugrožavaju se vrijedna zemljišta.

ZAKLJUČAK

Preobrazba Općine Dugopolje tokom 20. stoljeća odvijala se pod utjecajem složenih društveno-gospodarskih procesa. Procesu tipični za ruralna i urbana naselja Hrvatske – industrijalizacija, urbanizacija, deagrarizacija, deruralizacija i migracije – su značajno utjecali i na Dugopolje. No zbog povoljnog geoprometnog položaja i blizine Splita Dugopolje su karakterizirali relativno povoljni demografski i gospodarski pokazatelji. Valorizacija prometnog položaja i ograničenost Splita za prostorno i prometno širenje su potaknuli Dugopolje na gospodarsku transformaciju. Promjenom teritorijalno-administrativnog ustroja otvorena su vrata valorizaciji navedenih prostornih prednosti, što je učinjeno prostorno-planerskim postupcima usmjerenim na društveno-gospodarski napredak naselja Općine.

Izneseni pokazatelji demografskog, funkcionalnog, fizionomskog i socioekonomskog značaja upućuju na bitne promjene struktura i procesa Općine Dugopolje. Izgradnja novih stambenih objekata i gospodarskih zona, povećanje broja stanovnika i promjene u strukturi zaposlenosti, vidljive kroz napuštanje poljoprivrede kao dominantnog zanimanja i orijentaciju na druge sektore, ukazuju na pozitivne razvojne trendove općine Dugopolja.

Razvoj Dugopolja je značajan na nacionalnoj razini. Na primjeru općina navedenih u prethodnom poglavlju, vidljivo je razvojno usmjerenje poput Dugopolja, na efikasno prostorno planiranje, privlačenje investicija te valorizaciju lokacijskih prednosti, te korištenje navedenih mjera u svrhu razvoja pojedinih općina koje uvelike pomaže regionalnom razvoju i doprinosi stabilizaciji ekonomije i naseljenosti. Upravo u potencijalu stabilizacije procesa i struktura nalazimo važnost proizašlu iz razvoja i transformacije Dugopolja, koje dugoročno može osigurati ujednačeni razvoj na više razina. No potrebno je razvoj kontrolirati, imajući u vidu prostorne značajke i posebnosti, s primarnim ciljem očuvanja prostora od težnje za konstantnim privlačenjem investicija i ekonomskim profitiranjem, kao na primjeru prenamjene vrijednog poljoprivrednog zemljišta u građevinsko u Dugopolju.

LITERATURA

- BUNJEVAC, H., 2004: Stota obljetnica uskotračne željezničke pruge Split-Sinj, *Građevinar*, 56 (1), <http://www.casopis-gradjevinar.hr/dokumenti/200401/8.pdf> (06.04.2012.)
- DUVNJAK, M., 2001: Suvremene demografske promjene u Općini Dugopolje (1948.-1991.), u: *Dugopolje: zbornik radova Općine Dugopolje*, Općina Dugopolje, Zagreb
- KUŽIĆ, K., 2001: Povijest Dugopolja i njegova sela, u: *Dugopolje: zbornik radova Općine Dugopolje*, Općina Dugopolje, Zagreb
- NADILO, B., 2004: Gospodarska zona u Dugopolju i izgradnja športske dvorane, *Građevinar*, 56 (8), <http://www.casopis-gradjevinar.hr/dokumenti/200408/6.pdf> (02.04.2012.)
- NEJAŠMIĆ, I., 2005: *Demogeogeografija stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
- TOSKIĆ, A., NJEGAČ, D., 2003: Changes in Political and Territorial Organization and their impact on Croatia's Urban System and Regional Development, *Hrvatski geografski glasnik*, 65 (1), 7.-23.
- VRESK, M., 1998: Satelitizacija splitske aglomeracije, *Hrvatski geografski glasnik*, 60, 31.-48.
- ŽEVRNJA, Z., 2001: Općina Dugopolje u samostalnoj Hrvatskoj, u: *Dugopolje: zbornik radova Općine Dugopolje*, Općina Dugopolje, Zagreb

IZVORI

- Aktivno stanovništvo po djelatnosti, Popis stanovništva 1961.
- Nacional, Nacional.hr, Autocesta donijela milijardu kuna u pustu Zagoru, <http://www.nacional.hr/clanak/13646/autocesta-donijela-milijardu-kuna-u-pustu-zagoru>, 02.04.2012.
- Nacional, Nacional.hr, Ove godine kreće izgradnja novih 260 km autocesta, <http://www.nacional.hr/clanak/11302/ove-godine-krece-gradnja-novih-260-km-autocesta>, 03.04.2012.
- Nacional, Nacional.hr, Projekt koji će Zagoru i Liku učiniti industrijskim središtem, <http://www.nacional.hr/clanak/11004/projekt-koji-ce-zagoru-i-liku-uciniti-industrijskim-sredistem>, 12.04.2012.
- Naselja i stanovništvo RH 1857.-2001., <http://www.dzs.hr/>, Zagreb, 12.4.2012.
- Općina Dugopolje, http://www.dugopolje.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=10&Itemid=15, 05.04.2012.
- Popisi stanovništva 1961., 1971., 1981., 1991. i 2001. godine, poljoprivedno stanovništvo *Popis stanovništva, kućanstva i stanova 31. ožujka 2001.: Zaposleni prema pretežitoj aktivnosti po položaju u zaposlenju, djelatnosti i spolu po gradovima/općinama*, <http://www.dzs.hr/>, DZS, Zagreb, 23.4.2012.
- Prostorni plan uređenja općine Dugopolje, 2004., http://www.dugopolje.hr/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=19&Itemid=135&limitstart=5, 05.04.2012.
- Splitsko-dalmatinska županija, www.dalmacija.hr, Općina Dugopolje, <http://www.dalmacija.hr/Upravniodjeli/UOzagospodarstvovrazvitakiEUinteg/Programiaktivnosti/Poduzetni%C4%8Dkezone/tabid/355/agentType/View/PropertyID/295/Default.aspx>, 19.04.2012.
- T-portal, www.tportal.hr, Komentari – Split i dugopoljska škola urbanizma, <http://www.tportal.hr/komentari/komentatori/107633/Split-i-dugopoljska-skola-urbanizma.html>, 20.04.2012.
- Vjesnik / Općina Viškovo, www.vjesnik.hr / opcina-viskovo.hr, Pet općina investicijskih oaza, <http://www.opcina-viskovo.hr/www.opcina-viskovo.hr/files/6b/6ba97651-e352-4016-b8ac-3277fc1574ec.pdf>, 11.04.2012.

VENI MARINKOVIĆ, univ. bacc. geogr., Diplomski studij geografije, smjer Prostorno planiranje, II. godina, Don M. Pavlinovića 8, 21485 Komiža, Hrvatska, e-mail: marinkovic.veni@yahoo.com

SLAVEN KLIČEK, univ. bacc. geogr., Diplomski studij geografije, smjer Prostorno planiranje, II. godina, I. Trebevički ogranak 8, 10000 Zagreb, Hrvatska, e-mail: slaven.k@hotmail.com